

Leszek MŁODZIANOWSKI

Fundacja „Zbójnicki Szlak”, Żywiec

PROJEKT SZLAKU ZBÓJNIKÓW KARPACKICH

Czym jest Szlak Zbójników w Karpatach?

Główną ideą projektu Szlaku Zbójników Karpackich jest połączenie wszystkich inicjatyw kulturowych i turystycznych w Karpatach, których tematem jest legenda i romantyczny mīt karpackiego zbójnictwa. W pierwszych dziesięcioleciach XX w. zbójnik stał się znakiem towarowym góralszczyzny. Był ideą, można było obsadzać go w różnych rolach: turystycznej atrakcji zabawiającej przyjezdnych, lokalnego góralskiego bohatera pilnującego, aby nie zaginęła gwara i obyczaj przodków, chłopskiego radykała walczącego o równość i wolność, wreszcie patriotę łączącego swą góralskość ze świadomością przeżywaną polskością. Prawdziwym skarbem dla zbójnika nie były zrabowane węgierskim kupcom srebrne krajcary (poukrywane w pniach i pieczarach), ale wolność i poczucie niezależności.

Zjawisko zbójnictwa, choć już znacznie odległe w czasie, nadal fascynuje historyków, folklorystów, etnografów, literaturoznawców i językoznawców, zachęca do badań. Wciąż też pojawiają się nieznane dotąd źródła informacji mogące rzucić nowe światło na to unikatowe zagadnienie. Jest to temat bardzo wdzięczny i medialny. Towarzyszy mu niebywała magiczna żywotność.

W trakcie wytyczania zbójnickiego szlaku zauważono, że ludzie uwielbiają identyfikować się podczas lektury książki czy oglądając film – z tym bohaterem, który ma odwagę przeciwstawiania się niesprawiedliwemu

systemowi, który jest ścigany jak dzika zwierzyna i który umiejętnie wymyka się obławie. Takim pozytywnym bohaterem był m.in. Janosik, który stał się synonimem odwagi, sprytu, swoistej inteligencji. Janosik był buntownikiem przestrzegającym zbójnickich reguł, temperamentnym indywidualistą, łamiącym konwenanse. Janosikiem targały różne namiętności. Nad życiem zbójnika częstokroć unosiła się śmieć. Te wszystkie cechy zbójnickiego charakteru powodują, że temat zbójnictwa jest bardzo żywy, dynamiczny i intrygujący.

Szlak Zbójników Karpackich oparty na historii, legendach, mitach i podaniach upamiętnia: sławnych karpackich harnasi, halnych hetmanów, zbójników, „chłopców”, „dobrych chłopców”, „zbijaków”, „siuhaji” (Karpaty Zachodnie), „czarnych chłopców” (Karpaty Wschodnie), „opryszków”, „pustaków”, „wesołych chłopców”, „hodnych chłopców”, „łędinów”, „chłopców zza buka”, „śwarnych chłopców”, „rycerzy czarnej nocy”, „rycerzy dróg”, beskidników, bieszczadników, spisaków, rozbójników, hultajów, ludzi swawolnych, hajdamaków, hajduków, lasowych junaków, raubritterów, polowacy i raubsztyców, koniokradów, kobiety – zbójnice, Husytów, Łemków, Bojków, Hucułów, Rusinów, Tatarów i inne grupy górali karpackich, potomków plemion wołoskich, którzy grasowali na przestrzeni prawie 400 lat w Karpatach.

Zbójnictwo ludowe to bardzo chwytliwy medialnie wyróżnik nie tylko Polski, ale całych Karpat na tle innych krajów i regionów, który powinien być wykorzystany w promocji Polski na arenie międzynarodowej przez Polską Organizację Turystyki oraz narodowe organizacje turystyczne krajów, przez które Szlak Zbójników Karpackich przechodzi. Szlak ma ukazać, że postać karpackiego zbójnika jest największym niewykorzystanym produktem kulturowym w całej Europie.

Rys. 1. Logo Fundacji „Zbójnicki Szlak”

Szlak Zbójników Karpackich to: szlak międzynarodowy (szlak będzie miał charakter międzynarodowy poprzez połączenie i opisanie wspólnych

dla karpackich regionów atrakcji), transgraniczny, transkarpacki szlak dziedzictwa historyczno-kulturowego Karpat, tematyczny, pieszo-samochodowy (dopuszcza się rozwinięcie szlaku o pętle rowerowe i konne) szlak turystyczny obejmujący obiekty antropogeniczne oraz przyrodnicze posiadające związek z tradycją zbójnicką, opryszkowską i hajdamacką sześciu krajów (Polska, Słowacja, Czechy, Ukraina, Rumunia, Węgry). Szlak można rozszerzyć o: Mołdawię, Chorwację, Czarnogórę, Bułgarię i Grecję.

Projekt „Szlak Zbójników Karpackich” zakłada:

- 1) kompleksowość (turystyka urlopowa, zdrowotna, podróże służbowe), branie pod uwagę różnych dziedzin i przestrzeni tj.: krajobraz, bioróżnorodność, ekologia, historia, religie, dziedzictwo kulturowe (etnografia, sztuka i rękodzieło, rzemiosło, ginące zawody, produkty i kuchnia regionalna), rekreacja, sport, rozrywka itp.
- 2) wykorzystanie i transgraniczne połączenie krajów zlokalizowanych na mitycznym łuku Karpat, które mają tradycje zbójnickie;
- 3) wspólną, nowatorską koncepcję promocji atrakcji turystycznych Karpat, dla których dziedzina turystyki jest jednym z podstawowych kierunków rozwoju.

Jakie elementy uwzględni Projekt „Szlak Zbójników Karpackich”?

Adresatami projektu są młodzi, ale już dojrzały ludzie, wykształceni, aktywni, lubiący obcować z przyrodą, poszukujący nietuzinkowych wrażeń, umiejący je docenić. Autor szlaku chciałby, aby turyści przemierzający Szlak Zbójników Karpackich byli ludźmi otwartymi na naturę i kulturę, poszukujący inności (poszukiwacze przygód), bowiem projekt zawiera w sobie:

- elementy turystyki poznawczej (krajoznawstwo, kulinaria, ekoturystykę itp.);
- turystyki wypoczynkowej (ekoturystyka, agroturystyka, turystyka wiejska, turystyka rozrywkowa itp.);
- turystyki kwalifikowanej (turystyka piesza, przygodowa, tramping, backpacking, trekking, survival, turystyka ekstremalna, rowerowa, speleologiczna, jeździecka itp.),
- turystyki kulturowej (etnografowie, kulturoznawcy, antropolodzy itp.);

- turystyki literackiej (znawcy literatury z terenów objętych projektem, badacze dawnych podań, legend, baśni i mitów o zbójnikach itp.).

Główne cele Projektu „Szlak Zbójników Karpackich”

Projekt „Szlak Zbójników Karpackich” ma zacieśnić więzy oraz wzmocnić bezpośrednie kontakty pomiędzy wszystkimi krajami zlokalizowanymi na łuku Karpat, które są już w strukturach unijnych oraz tymi, które dopiero wchodzi lub mają wejść w skład Unii Europejskiej. Powinien wzmocnić poczucie tożsamości regionalnej wśród mieszkańców Karpat oraz poczucie przynależności do UE dzięki odkrywaniu naszego wspólnego dziedzictwa. Ponadto ma on spełnić inne, dodatkowe cele, np.:

- zachęcenie turystów do podróżowania po regionie karpackim; zwiększenie liczby turystów odwiedzających region karpacki może przyczynić się do równomiernego rozłożenia ruchu turystycznego w Karpatach, ukazując miejsca do tej pory nieznane turystom lub rzadko odwiedzane; realizacja projektu spowoduje znaczne wyrównanie się dysproporcji turystycznych w Karpatach i przesunie ruch turystyczny na mniej uczęszczane szlaki turystyczne, odciąży najbardziej komercyjne miejsca, które mają ograniczoną chłonność turystyczną;
- aktywizowanie turystyczne regionu karpackiego; zapewnienie wzrostu konkurencyjności turystycznej poprzez wykorzystanie potencjału historycznego, etnicznego, kulturowego, turystycznego oraz przyrodniczego obszaru Karpat; wypromowanie markowego produktu turystycznego, który zaistnieje jako płaszczyzna zdolna przyciągnąć i zainspirować turystów do zwiedzania regionu karpackiego; wspieranie rozwoju turystycznego, bazy gastronomicznej, hotelarskiej, sportowej, towarzyszącej w regionie karpackim i pomaganie w stworzeniu spójnej polityki promocyjno-reklamowej Karpat;
- wyrównanie różnic ekonomicznych pomiędzy regionami i państwami zlokalizowanymi w Karpatach; projekt ma rozwijać wspólne karpackie inicjatywy lokalne, regionalne i międzyregionalne; jest wspólną szansą mieszkańców Karpat na dynamiczny rozwój regionalny oparty na dziedzictwie kulturowym; wspieranie rozwoju turystyki jako alternatywnego sposobu zwiększania dochodów mieszkańców, co spowoduje wzrost zamożności mieszkańców Karpat;

- zachowanie dla przyszłych pokoleń prawdy o zbójnictwie karpackim, które jest niematerialnym dziedzictwem kulturowym całej Europy; chronienie przyrody Karpat i upowszechnianie oraz popularyzowanie wiedzy o Karpatach; zachowanie kulturowej złożoności i bogactwa regionu karpackiego; dokumentowanie przeszłości i propagowanie ochrony zabytków; wspieranie folkloru i karpackich tradycji artystycznych.

Trasa przebiegu Szlaku Zbójników Karpackich

Tym, co łączy Polskę, Słowację, Czechy, Ukrainę i Rumunię są Karpaty, które są miejscem spotkania kultur każdego z poszczególnych krajów. Zbójnictwo, jakie występowało w tej części świata jest jedyne w swoim rodzaju oraz jest to wyróżnik na tle innych łańcuchów górskich. Karpaty są rdzeniem Europy Środkowej, swoistym fenomenem kulturowo-historycznym, pewną całością geograficzną, historyczną i społeczną, wznoszącą się ponad przecinającą je granice państwowe. Łańcuch ten jest nierozzerwalnym spletem kultur, miejscem ścierania się i nakładania wpływów polskich, ruskich, ukraińskich, rumuńskich, słowackich i węgierskich, a także niemieckich, żydowskich i wielu, wielu innych. Karpaty stają się kodem kulturowym zdolnym przyciągnąć wielu klientów, gości, turystów.

Prace nad budową i oznakowaniem zbójnickiego szlaku zostaną podzielone na kilka etapów. Podstawową jednak trasą była trasa samochodowa. Uzupełniające byłyby trasy piesze, rowerowe i konne – podzielone na kilkadziesiąt zbójceckich pętli wybranych jako stosunkowo najbardziej dostępne dla przeciętnego piechura czy rowerzysty. Od głównego szlaku będą poprowadzone odcinki łącznikowe do atrakcji kulturowych i przyrodniczych znajdujących się w pobliżu. Przy wytyczaniu Szlaku Zbójników Karpackich powstaje karpacka pętla umożliwiająca turystom poruszanie się pomiędzy sześcioma państwami (Polską, Słowacją, Czechami, Ukrainą, Rumunią i Węgrami). Turyści będą mogli zapoznać się z najciekawszymi miejscami w Karpatach oraz poznać historię harnych zbójników.

Na Szlaku Zbójników Karpackich znajdują się miejscowości, w których urodzili się i wychowali najsłynniejsi harnasie, miejsca związane z faktycznym biesiadowaniem zbójników w karczmach góralskich, ukrycia zbójnickich skarbów (góry, dudławe buki, głazowiska, kapliczki, kościółki), sakralnych fundacji zbójnickich (drewniane lub kamienne kapliczki, kościółki) czy związane topograficznie ze zbójnikami (zbójnickie polany, zbójnickie stawy, zbójnickie wychodnie skalne, zbójnickie okna, zbójnickie turnie,

wanty, ławki itp.). Ważne punkty na trasie to także miejsca, gdzie zbójnicy ukrywali się przed harnikami (jaskinie, wzniesienia, połoniny, szczeliny skalne), gdzie byli więzieni (zamki, kasztele, lochy), a także zbójnickie twierdze, miejsca zbójnickich straceń – kaźni zbójeckich (zamki, wzgórza, lochy, kazamaty, cmentarze). Dziedzictwa zbójników karpackich dotyczą miejsca związane z poetami, sławnymi osobami, artystami, muzykami, etnografami, historykami, którzy utrwalili zbójnickie historie w swoich dziełach, kronikach, oblatach, zapiskach, malunkach czy nutach (muzea, domy rodzinne, cmentarze, tablice), pracownie artystyczne, gdzie po dziś dzień wykonywane są np. zbójnickie malunki na szkle, galerie, izby pracy twórczej, izby regionalne. w których turyści mogą posłuchać opowieści, legend, kawałów o zbójnikach oraz ekspozycje muzealne (w działach etnograficznych prezentowane są m.in. obrazy na szkle malowane przedstawiające postaci zbójników, sprzęty domowe i ceramiczne prezentujące harnasi karpackich, zbójnickie gobeliny, starodawne ryciny, zapiski o zbójnikach, zbójnickie kroniki i oblata, rejestry złoczyńców, zbójeckie pitwale, narzędzia tortur zbójnickich, ubrania zbójników, broń), miejsca związane z kręceniem filmów o tematyce zbójnickiej.

Co obejmuje Projekt „Szlak Zbójników Karpackich”?

Szlak Zbójników Karpackich jest propozycją produktu turystycznego, na który składa się wiele samodzielnych elementów. Są nimi m.in.:

- fundacja „Zbójnicki Szlak” (www.fundacjazbojnickiszlak.pl) i międzynarodowy szlak turystyczny (www.zbojnickiszlak.pl);
- park tematyczno-rozrywkowy „Zbójnikolandia”;
- Festiwal „Zbójnickie Igrze” i Olimpiada Sportów Zbójnickich”;
- zbójnicka drużyna rekonstrukcyjna „Janosikowa Drużyna” i kluby sympatyków zbójnictwa karpackiego;
- zbójnickie menu w karczmach góralskich na Szlaku Zbójników Karpackich;
- pomniki karpackich harnasi, usytuowane w najbardziej atrakcyjnych miejscach na szlaku;
- karpacki touroperator „Zbójnicki Travel”, regionalne zbójnickie targi turystyczne;
- mapy zbójnickiego szlaku, czasopisma, publikacje, ulotki, foldery, płyta DVD/CD;
- sieć zbójnickich medalmatów z pamiątkami i gabloty ze zbójnickimi gadżetami;

- zbójnickie sklepy internetowe www.zbojnickisklep.pl , www.zbojnickiszlak.pl/sklep, promujące tematykę zbójnictwa karpackiego.

Różnorodność składowych powoduje, że z produktu można skorzystać w dowolnym miejscu i czasie.

Atuty Projektu „Szlak Zbójników Karpackich”

Projekt ze względu na swoją unikatowość i oryginalność chroniony jest przez Urząd Patentowy w Warszawie. O jego walorach decydują m.in. następujące czynniki:

1. Nowy szlak kulturowy prowadzi przez tradycyjne obszary wiejskie, parki przyrodnicze, parki narodowe, rezerваты przyrody, miasta z wieloma zabytkami, wsie. Zapewnia możliwość aktywnego spędzenia czasu, poznanie dziewiczej przyrody, pokazuje unikatowe dziedzictwo kulturowe, tradycjonalizm, autentyczność mieszkańców, promuje zdrowy, aktywny tryb życia.
2. Przedstawia niematerialne dziedzictwo kulturowe Karpat – tradycję, folklor, regionalizm – w niekonwencjonalny i nowoczesny sposób, przełamuje stereotypy i temat tabu, jakim było zbójnictwo karpackie. Polska, ale i całe Karpaty mogą mieć fantastyczną oryginalną markę właśnie w stylu cepeliowskim! Nie wstydźmy się tego, pokazujmy to – tylko nowoczesnie!
3. Projekt wkomponowuje się idealnie zarówno w strategię rozwoju turystyki czterech województw w Polsce, przez które Szlak Zbójników Karpackich przebiega (małopolskie, śląskie, podkarpackie, świętokrzyskie), jak i w strategię rozwoju całego łuku karpackiego;
4. Jest produktem całorocznym, na każdą porę roku i na każdą pogodę. Zbójnickie i „opryszkowskie” imprezy oraz wycieczki organizowane będą od wiosny do jesieni, zimą przyciągać będą zbójnickie biesiady w karczmach i kuligi oraz zimowe gry terenowe. Gdy pogoda nie zachęca do spacerów, można zwiedzać muzea, izby pracy twórczej, zamki, kościoły, uczestniczyć w biesiadzie zbójnickiej w karczmie.
5. Projekt „Szlak Zbójników Karpackich” jest związany z odpowiedzialną turystyką. Jej głównym celem jest zrównoważony rozwój, czyli zachowanie proporcji między sferami ekonomiczną, ekologiczną i społeczną.
6. Projekt „Szlak Zbójników Karpackich” powstanie na obszarze czystym ekologicznie. Protokół o zrównoważonym rozwoju turystyki

popisało siedem państw Europy Środkowo-Wschodniej, które mają dostęp do Karpat, czyli Słowacja, Czechy, Węgry, Polska, Rumunia, Serbia i Ukraina. Konwencja karpacka powstała w 2003 r. w wyniku porozumienia siedmiu krajów europejskich, aby zagwarantować zrównoważony rozwój turystyki, przy równoczesnej ochronie ekosystemu. Dokument chroni pasmo górskie Karpat. Rozwój turystyczny jest równie ważny jak ochrona żyjących tutaj zwierząt, m.in.: niedźwiedzi brunatnych, wilków, rysi, orłów, puchaczy, żubrów, łosi czy dzików. Protokół został opracowany przez UNWTO oraz Program Ochrony Środowiska ONZ. Inicjatywa ma poprawić współpracę oraz określić wspólną strategię działania, która w dłuższym terminie wpłynie pozytywnie na karpacki ekosystem oraz rozwój turystyki w regionie.

7. Unia Europejska wspiera szlaki kulturowe w Europie. Komisja Europejska, Parlament Europejski, państwa członkowskie i Rada Europy są gotowe do pogłębiania współpracy w promowaniu szlaków kulturowych. Wraz z wejściem w życie traktatu lizbońskiego 1 grudnia 2009 r. Unia Europejska otrzymała nowe zadanie: jest nim wspieranie konkurencyjności unijnego sektora turystyki, jego zrównoważonego rozwoju i jakości oraz promowanie Europy jako atrakcyjnego celu ruchu turystycznego. Europejskie szlaki kulturowe są autentycznym paneuropejskim produktem turystycznym.

Warto wykorzystać fakt, że głównym hasłem promującym Światowy Dzień Turystyki jest hasło: „Turystyka – łączenie kultur”, a projekt „Szlak Zbójników Karpackich” jest produktem bazującym na dziedzictwie kulturowym Karpat. Przesłaniem Światowego Dnia Turystyki jest fakt, iż dzięki turystyce miliony ludzi z różnych kultur łączą się na całym świecie jak nigdy przedtem. Ta interakcja pomiędzy ludźmi z różnych środowisk i prowadzących różny styl życia stanowi ogromną szansę dla rozwoju tolerancji, szacunku i wzajemnego zrozumienia. Światowy Dzień Turystyki 2011 ma podkreślić niezwykłą interakcję, dzięki której następuje zrozumienie wartości różnorodności kulturowej. Szlak Zbójników Karpackich ma szansę stać się jedną z najbardziej atrakcyjnych turystycznie tras w Europie.

Problemy i zagrożenia związane z Projektem „Szlak Zbójników Karpackich”

Projekt „Szlak Zbójników Karpackich” jako nowy, markowy produkt turystyczny jest obecnie na etapie komercjalizacji oraz przekształcania w status

szlaku materialnego, co jest bardzo kapitałochłonne i czasochłonne. Jakież zatem problemy mogą wystąpić w związku z realizacją projektu?

1. Szlak Zbójników Karpackich, liczący około 4500 km, obecnie zalicza się do wirtualnych szlaków turystyczno-kulturowych. Aby uzyskać status materialny konieczne jest m.in.: oznakowanie go w terenie, utworzenie usług skoncentrowanych wokół tematu oraz poparcie władz samorządowych.
2. Szlak ma skomplikowany przebieg (biegnie przez sześć lub siedem krajów). Oznakowanie go na pewno nie będzie łatwym przedsięwzięciem, dlatego trzeba nawiązać współpracę z podmiotami, które będą w stanie sprostać wymaganiom projektu. Szlak w zamierzeniach ma być szlakiem samochodowo-pieszym, z możliwością poszerzenia o zbójnicze pętle tematyczne, rowerowe i konne, co będzie dość trudne logistycznie.
3. Problemатyczne może być znalezienie odpowiedniej ilości pieniędzy na cały projekt, który został wyceniony na 100 mln zł.
4. Do realizacji projektu konieczne jest znalezienie odpowiednich partnerów w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego. Bardzo istotne jest budowanie właściwych relacji wśród podmiotów biorących udział w tworzeniu produktu – co jest bardzo skomplikowane. Równie istotnym elementem zarządzania jest dobra promocja. Nie jest również łatwa koordynacja i tworzenie produktów ponadregionalnych, transgranicznych.

Polska ma wielki potencjał – piękne miasta i przyrodę, warunki do inwestycji, ale wciąż nie ma spójnego wizerunku i promocji. Produkty są, potrzeba tylko jednolitej marki, która pomoże je wszystkie sprzedać. Na świecie Polska kojarzona jest głównie z papieżem Janem Pawłem II, Fryderykiem Szopenem, Krakowem, Adamem Małyszem i żubrówką. Wizerunek Polski w Europie skupia się wokół tradycjonalizmu, zapóźnienia gospodarczego i religijności. Polska jako kraina strzech, zapasek, żubrów i bocianów jest zdecydowanie *passé*. Według Ministerstwa Sportu i Turystyki oraz Polskiej Organizacji Turystycznej reklamowano Polskę właśnie w ten sposób zbyt długo i mało skutecznie, by znów wywieszać folklor na promocyjnych sztandarach. Obecnie ucieka się od pokazywania ludowości i siermiężności. Niestety, wyraźnie zapomina się promując Polskę o ludowości Polski, a projekt „Szlak Zbójników Karpackich” wyraźnie na niej bazuje. Istotne jest budowanie wspólnej opiniotwórczej i reprezentacyjnej platformy działania, co nie będzie łatwe. Czas najwyższy, żeby Polska zaczęła się kojarzyć ze zbójnictwem karpackim, ale potrzebna jest do tego akceptacja Ministerstwa Sportu i Turystyki oraz POT. Marka „Zbójnicki Szlak” ma pokazywać Polskę, jak i inne kraje zlokalizowane na Szlaku Zbójników Karpackich

w sposób tradycyjny, ale zarazem nowoczesny. Strategia marki wyznacza kierunek promocji. NICH zatem hasło *Creative Tention* (twórcze napięcie) towarzyszy ciągle specjalistom od wizerunku Polski i niech ci specjaliści dostrzegą potencjał, jaki drzemie w zbójnictwie karpackim.

Podsumowanie

Ruszyła kampania promująca walory turystyczne Polski na rynkach zagranicznych. Za główny cel organizatorzy przyjęli ukazanie Polski jako kraju z tradycjami, przyjaznego dla obcokrajowców, a dużych miast jako tętniących życiem aglomeracji. Polska turystyka stawia na gościnność, otwartość, innowacyjność, odejście od schematów i stereotypów. Oferta ma być intrygująca, ciekawa, poruszająca wyobraźnię. Głównymi odbiorcami kampanii POT-u mają być goście z: Niemiec, Wielkiej Brytanii i Francji. Całość finansowana jest z pieniędzy unijnych w ramach projektu „Promujmy Polskę razem”. Polska Organizacja Turystyczna chce przedstawić jako główny wyróżnik atrakcyjności Polski, turystykę miejską i kulturową. Mijamy nadzieję, że przy promocji Polski na arenie międzynarodowej uwzględniony będzie projekt „Szlak Zbójników Karpackich”, który jest nowoczesnym i oryginalnym sieciowym produktem turystycznym bazującym na walorach przyrodniczych oraz historycznym i kulturalnym bogactwie regionu karpackiego; jest szlakiem dziedzictwa kulturowego Karpat. Szlakiem etnicznym upamiętniającym Łemków, Bojków, Hucułów, Rusinów, Tatarów i inne grupy górali karpackich, które są potomkami plemion wołoskich, z których wywodzili się zbójnicy karpaccy. Turyści przemierzający Szlak Zbójników Karpackich będą mogli poznać społeczność lokalną, ich związek z naturą oraz ich poszanowanie środowiska naturalnego.